

ב"ה

כזונה כהלכה

הגדרות וכללים בדיני כזונה,
ריכוז המחשבה והיסח הדעת,
הנוגעים להלכה בארבעה חלקי השו"ע,
ביחס לאתגרי הדור

נלקט ונערך על ידי
הרב לוי יצחק אפשטיין
רב ומו"צ בעי"ת חריש, ארה"ק תובכ"א

תוכן כללי

9	פתח דבר
13	הסכמות
23	תוכן העניינים
29	מבוא

שער ראשון: גדרי כוונה דעת ומחשבה

41	סימן א: הגדרת 'מתעסק'
48	סימן ב: חובת ריכוז המחשבה
57	סימן ג: בין דעת למחשבה
64	סימן ד: שלושת כוחות השכל
73	סימן ה: הגדרת כוח הדעת
81	סימן ו: הגדרת כוח המחשבה
89	סימן ז: ראיות ממפרשי הפשט
94	סימן ח: ראיות מסוגיות הש"ס
101	סימן ט: ראיות משיטות הראשונים
109	סימן י: הגדרות וכללים

שער שני: ביאורי סוגיות להלכה

123	סימן יא: הגדרת מצוות תמידיות
132	סימן יב: היסח הדעת בתפילין
142	סימן יג: הגדרת כוונה בתפילה

151	סימן יד: ספקות ושכחה בתפילה.
159	סימן טו: היסח הדעת בברכת התורה.
167	סימן טז: היסח הדעת בסעודה.
174	סימן יז: מצוות צריכות כוונה.
182	סימן יח: גמירות דעת בקניינים.
192	סימן יט: נדרים במחשבה.
200	סימן כ: עניינים שונים בהלכה.

שער שלישי: דרוש ואגדה

215	סימן כא: עניין עץ הדעת טוב ורע.
222	סימן כב: ברכת חונן הדעת.
229	סימן כג: אם אין דעת הבדלה מניין.
233	סימן כד: דעת קנית מה חסרת.
240	סימן כה: משה רבינו ודור דעה.
248	סימן כו: ת"ח שאין בו דעת, נבילה טובה הימנו.
254	סימן כז: מי שאין בו דעה אסור לרחם עליו.
261	סימן כח: אין בן דוד בא אלא בהיסח הדעת.
269	סימן כט: כי מלאה הארץ דעה את ה'.
274	סימן ל: עצות חז"ל לכוונה.

286 מפתח נושאים

301 מפתח מראי מקומות

פתח דבר

"ברוך הוא אלוהינו שבראנו לכבודו... ונתן לנו תורת אמת, וחיי עולם נטע בתוכנו".

בשבח והודיה להשי"ת, מוגש בזאת בפני רבנן ותלמידיהון הספר "כוונה כהלכתה", הכולל בירורים הלכתיים בענייני כוונה, דעת ומחשבה, שהתלבנו בסייעתא דשמיא גדולה מתוך סוגיות הש"ס וספרי ההלכה - במטרה לקבוע הגדרות, כללים ושיעורים ברורים בנושאים חשובים אלו, ומתוך תשומת לב מיוחדת לאתגרים הייחודיים של דורנו: הפרעת 'קשב וריכוז' והפרעת 'מחשבות טורדניות'.

בספר מובאים כללים, הגדרות ושיעורים, במגוון נושאים השייכים להלכות כוונה, דעת ומחשבה, כגון: דין מצוות צריכות כוונה, חובת הכוונה בתפילה, דיני היסח הדעת בתפילין ובסעודה, גמירות דעת בקניינים, חובת המצוות התמידיות, נדרים במחשבה ועוד.

הלכות כוונה, דעת ומחשבה, שייכות לכאורה לעולם הנפש; זו כנראה הסיבה לכך, שלמרות המקום המרכזי שנושא זה תופס בהלכה - מעטים הם אלו שנתנו דעתם להיכנס בעובי הקורה, ולנסות למצוא הגדרות ברורות בסוגיות אלו. בעקבות זאת ישנה עמימות גדולה וחוסר בהירות בכל הקשור לנושא זה.

בספר זה מובא יסוד עיקרי העולה בס"ד מסוגיות הש"ס ורבותינו הראשונים האחרונים בסוגיות אלו, לפיו ניתן לקבוע כללים ברורים בכל ההלכות הנוגעות למעשה. יסוד זה אינו חידוש, אלא פשוט בסיסי, ואכן בש"ס ובראשונים נקטו זאת בפשיטות. למעשה הספר אינו מחדש דבר, אלא עוסק בבירור וליבון העניין וקביעת הגדרות כללים ושיעורים העולים מתוך הדברים, ומקום הניחו לנו מן השמים לגדור.

...

הספר מחולק לשלושה חלקים: חלק ראשון "גדרי כוונה דעת ומחשבה" - עשרה סימנים, בהם נבנה היסוד העיקרי העולה מסוגיות הש"ס ודברי רבותינו הראשונים והאחרונים. חלק שני "ביאורי סוגיות להלכה" - עשרה סימנים המבארים סוגיות הלכתיות מעשיות, בהם יסוד זה מאפשר להגדיר את כללי החיוב, ומיישב קושיות

המתעוררות בלימוד ראשוני. חלק שלישי "דרוש ואגדה" - עשרה סימנים המוכיחים יסוד זה מדברי גדולי המחשבה, המוסר והחסידות, ומיישבים לאור זאת תמיהות שונות במארז"ל.

יש לציין כי הספר מקיף עשרות סוגיות בש"ס ובהלכה, נלקטו בו מאות ציטוטים ומקורות מהש"ס ומפרשיו, וכן מהטושו"ע ונושאי כליהם - החל מגדולי הראשונים ועד לאחרוני דורנו. על כן ניתנה מחשבה רבה לסידור הדברים והוספת כלי עזר שיקלו על הלומד, כדלהלן:

א. מפתח כללי ותוכן עניינים מורחב. ב. מבוא מפורט, המרחיב בנוגע לדרך הלימוד שבספר. ג. בפתח כל שער מופיעה סקירה על תוכנו והקדמות נחוצות. ד. בסוף הספר מופיעים מפתח נושאים ומפתח מקורות. ה. בצד כל עמוד מופיעה סימניה המפרטת את תוכן השער - במטרה להציג את מכלול הנושאים, ולמקם את הלומד בשלב בו הוא נמצא.

יש לציין כי מפתח המקורות קובע ברכה לעצמו, בהיותו ליקוט מקיף של מאות מקורות בענייני הדעת והמחשבה - החל מפסוקי התורה ועד לספרי האחרונים.

כמו כן ניתנה שימת לב למבנה הסימנים עצמם: א. כל סימן נפתח בציטוט של מקור הנושא בשו"ע וכדומה. ב. לאחר מכן מופיעה פתיחה, הסוקרת את תוכן הסימן בכללותו. ג. בגוף הסימנים מובא רק המהלך העיקרי, לצד מקורות יסודיים ומראי מקומות נחוצים. ד. אריכות הדברים, דיונים, קושיות וראיות - מופיעים באופן קבוע בהערות השוליים. ה. הציטוטים והמקורות מופיעים בצורה מודגשת ובגופן שונה ומובלט. ו. בסיום כל סימן מופיע סיכום, המתמצת את המהלך המרכזי של סימן זה, ובנוסף רשימת מסקנות להלכה העולות מתוך הדברים. יש להדגיש כי כל המסקנות נכתבו להלכה ולא למעשה.

אמנם גם לאחר כל העמל שהושקע, הרי ידוע מאמר החכם "כשם שאי אפשר לבר בלי תבן, כך אי אפשר לספר ללא שגיאות", על כן יבורך כל מי שיעיר על שגגה שנפלה בתוכן או בעריכה, ויבוא על שכרו משמים.

• • •

חובה נעימה היא לי להכיר טובה להורי היקרים שגידלוני וחינכוני לתורה: אאמו"ר הרב יוסף מענדל שליט"א ואימי מורתי תחי', אשר זכו לקבל ברכת הוד כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש בעת לידתי, שיזכו לגדל את הרך הנולד לתורה, והקפידו במסירות רבה להקנות חינוך לתורה על טהרת הקודש ללא פשרות. אוסיף ברכת

הדיוט שיזכו לאריכות ימים ושנים טובות ונחת רוח מכל יוצאי חלציהם, מתוך בריאות גופא ונהורא מעליא. הברכה אחת היא למו"ח הרב מרדכי בן יעקב שליט"א ורעייתו תחי'. וברכה כפולה לרעייתי תחי', שכתבת הספר התאפשרה בזכות סיועה ועידודה המיוחד לאורך כל הדרך וכמאמר רבי עקיבא לתלמידיו "שלי ושלכם - שלה".

אודה גם לשותפים בתהליך הכתיבה, העריכה, ההגהה וההוצאה לאור: הרה"ג משה לינק שליט"א והרב לוי יצחק שפרינגר שליט"א, הרב שניאור זלמן כהן מהוצאת אורות, והרב יוסף יצחק ויספיש, שבכישרון ומאמץ רב הוציא תחת ידו "תורה מפוארה בכלי מפואר". וכן לאכסניה של תורה - כולל "חסדי אבות" בעיר חריש יצ"ו, בראשות הגר"א בראל שליט"א. וכן לשאר תלמידי חכמים, רבנים, מורי הוראה וחברים מקשיבים, עימם התלבנו הסוגיות, אשר רבים הם ואי אפשר לפורטם - כל אחד בשמו הטוב יבורך.

אשא ברכה לראש משביר, ה"ה ידידי עוז הנכבד והנעלה ששימש כפטרון המפעל מתחילתו - הר"ר עמרם שפלטר שליט"א. זכות התורה תעמוד לו להתברך בכל מילי דמיטב, ויזכה להגדיל תורה ולהאדירה כאוות נפשו הטהורה.

ברכה נוספת ליקר והנעלה הר"ר יהודה אריה זוקמן שליט"א, אשר נדבה רוחו אותו לישא בעול הדפסת הספר, לעילוי נשמת זקנו אשר על שמו הוא נקרא. ועל פי המובא בהלכה שהדפסת ספר נחשבת ככתיבת ספר תורה - הונצח שמו לאות ולזכרון בספר הנקרא "מהדורת הרב יהודה אריה זוקמן". זכות התורה תעמוד לו להתברך בכל מילי דמיטב, ויתמלאו כל משאלות ליבו לטובה ולברכה.

ובצאתי מן הפתח אשא כפי אל ה' בתפילה - "ואל תטשנו ה' אלוקינו לנצח", וכשם שזכינו לראות חסדיו הגלויים עד עתה, כן יעזרנו גם על העתיד - שיתקבלו הדברים בבית המדרש ויביאו תועלת לרבים.

חודש כסלו ה'תשפ"ד

לוי יצחק אפשטיין

הסכמות ומכתבי ברכה

הגאון הגדול רבי שריאל רוזנברג שליט"א
אב"ד בר"צ בני ברק

שריאל רוזנברג

אב"ד בית דין צדק - בני ברק
רב שכונת רמת דוד (פרדס ברמן)
בני ברק

בס"ד. כ"ח אדרתמוז תשנ"ב

הבנו לפני הרה"ק הגאון ז"ל יצחק אבטלן שליט"א, יב קולג' חגג בחד הרי"ט,
חב"ו סמינר בשם "כנסת כהלכה", יום חזון סוף יום חגג בהנהגת אמן
דגל מוסת גדול, זמבאו כפי הנהגת סמי"ט-הולנד שליט"א ברמת ברק.
ואתמול איתנו רק אצל סג"מ ח"כ, י"ן יחיד כ"י אולם ואלו הדברים
אין בהם בין אנשי המדרג, זכוננו יבטחו תחזיקה נכונת זו הדין כפי
חכמה זו.

יבני כבודי. אברהם גרסי שליט"א, יבני אהבה תיקושה יבטוח אדוני,
לפי גבולו הו יקרב אדוני.

אברהם

לפניו יאמין

הגאון הגדול רבי משה בראנדסדארפער שליט"א
גאב"ד היכל הוראה

MOSHE BRANDSDORFER

RABBI OF
HEICHAL HORO'OH
JERUSALEM
3 ZONNENFELD ST, TEL. 972-2-5322775
HOME: 972-2-5370033

משה בראנדסדארפער

אב"ד ור"מ היכל הוראה ירושלים
נשיא בתי הוראה "היכל הוראה" בארץ הקודש
מיוסד אאמ"ר מרן ה"קנה בשם" זי"ע
מחבר ספרי "היכל הוראה" תשובות והוראות
פעיה"ק ירושלים תוכב"א

בס"ד יום ראשון כ"ח מרחשוון תשפ"ד לפ"ק

הן הובא לפני חיבור נפלא ושמנו "כוונה כהלכתה" ובו כללים ויסודות בהגדרת דיני כוונה בעשיית המצוות והיסח הדעת הנוגעים למעשה בהרבה מקומות בארבעה חלקי שו"ע, שחיברו הרב הגאון ר' לוי יצחק אפשטיין שליט"א רב ומו"ץ בעיר חריש יצ"ו.

והכל מיוסד ומקורם ע"פ חז"ל ראשונים ואחרונים והם דברים הראויים לעלות על שולחן מלכים באופן השווה לכל נפש ויהיו שמחים המעיינים בו, וספר זה יהיה לתועלת גדולה לכל בית ישראל.

אשר ע"כ באתי בברכה שהשי"ת יזכהו ללמוד וללמד ולזכות את הרבים בחיבוריו מתוך נחת דקדושה ויפוצו מעיינותיו חוצה, ולהרבות כבוד התורה וכבוד שמים בהרחבת הדעת ולהגדיל תורה ולהאדירה אכי"ר.

וע"ז באעה"ח למען כבוד התורה ולומדיה

משה בראנדסדארפער

הגאון הגדול רבי שמחה רבינוביץ' שליט"א מח"ס פסקי תשובות

שמחה בן ציון אייזיק רבינוביץ'
בעמח"ס פסקי תשובות על שו"ע ומשנ"ב

רח' הרב ברים 5 רמת שלמה טל. 5710702
פעיה"ק ירושלים תובב"א

ב"ה, יום ראשון כ"ח השון תשפ"ד

החיים והשלום לכבוד הרה"ג החשוב והנעלה מאוד,
מו"ה לוי יצחק אפשטיין שליט"א

אחדשה"ט כמשפט, בשמחה רבה ובקורת רוח קבלתי גליונות ספרו החשוב והנחוץ מאד, המאגד את כל דיני כוונת המצוות בהלכה ובדרוש ובחסידות, וגודל החשיבות להקפיד על כך מאד. ודבר זה הוא בכלל דברי הז"ל (ברכות ז:), שהוא מהדברים העומדים ברומו של עולם ובני אדם מזוללים בהם, דהיינו 'עיון תפילה' בריכוז ובעומק המחשבה. וכבר אמר הרה"ק מפיאסצנא זצוק"ל הי"ד (בעל חובת התלמידים) שהעבודה על עצלות המחשבה הוא לעין ארוך קשה מהעבודה על עצלות הגוף. ושמחתי לשמוע ממכם כי נסמכתם הרבה על העקרון שהדשנו בפסקי תשובות סוף ה"א, בענין ההבנה הנכונה בכל ענין מחשבת המצוות. ונתברכת בכשרון מן השמים ללקט כעמיד גורנה בארוכה ובקצרה מדברי הז"ל הראשונים ואחרונים על ענין זה. ויה"ר שיזכה עוד רבות בשנים לזכות את הרבים בעוד חיבורים מועילים, מתוך בריות גופא ונהורא מעליא וחיי נחת והרחבה וכט"ס.

בכבוד ובברכה

שמחה רבינוביץ'

הגאון הגדול רבי יצחק יוסף שליט"א
 הראשון לציון והרב הראשי לישראל

Yitzchak Yosef
 The Rishon Lezion Chief Rabbi of Israel
 President of the Great Rabbinical Court

יצחק יוסף
 הראשון לציון הרב הראשי לישראל
 נשיא בית הדין הרבני הגדול

בס"ד, כ"ז חשוון תשפ"ד
 ד"ט/69-4

דברי ברכה

הובא לפני גלויות ספר "כוונה כהלכתה", מעשה ידיו של הרב החשוב והיקר והנעלה משנתו מודרה וערוכה, איש על הגדה, מוכה הרבים, שמו מפארים הרחיג לוי **יצחק אפשטיין שליט"א** רב קהילת חב"ד בחי"ש. ראייתו שליקט ואסף כעמור גודנה כיד ה' הטובה עלי, מדברי הפוסקים והמפרשים בכל עניי הכוונה והיסת הרענת כהלכתה, בדין מצוות צדיקות כוונה, כוונה בתפילה, היסת הרענת בתפילין, ומכל הקשור לזה, והרחיב סיד חי' עליו, לבאר ולפרש מה הכוונות שצריכות, מסוגיות הש"ס, הפוסקים ראשונים וגם אחרונים, ופירט כל נושא, ופירטם בסדר נכון, עם מקורות הרבים ונימוקים, וניכר מן הרבנים יגיעתו ושקידתו, השואגת חן חן לו, הוק ואמץ. איישר חיליה לאורייתא.

וברכותי למחבר שליט"א, שיהו רצון וחסן חן בידו יצלת, להגדיל תורה ולהאדירה, ימשיך ביימי הרבים ללכת מחיל אל חיל, לאורך ימים ושנים, בבראות איתנה ונהודא מעליא, שובע שמחות וכול טוב.

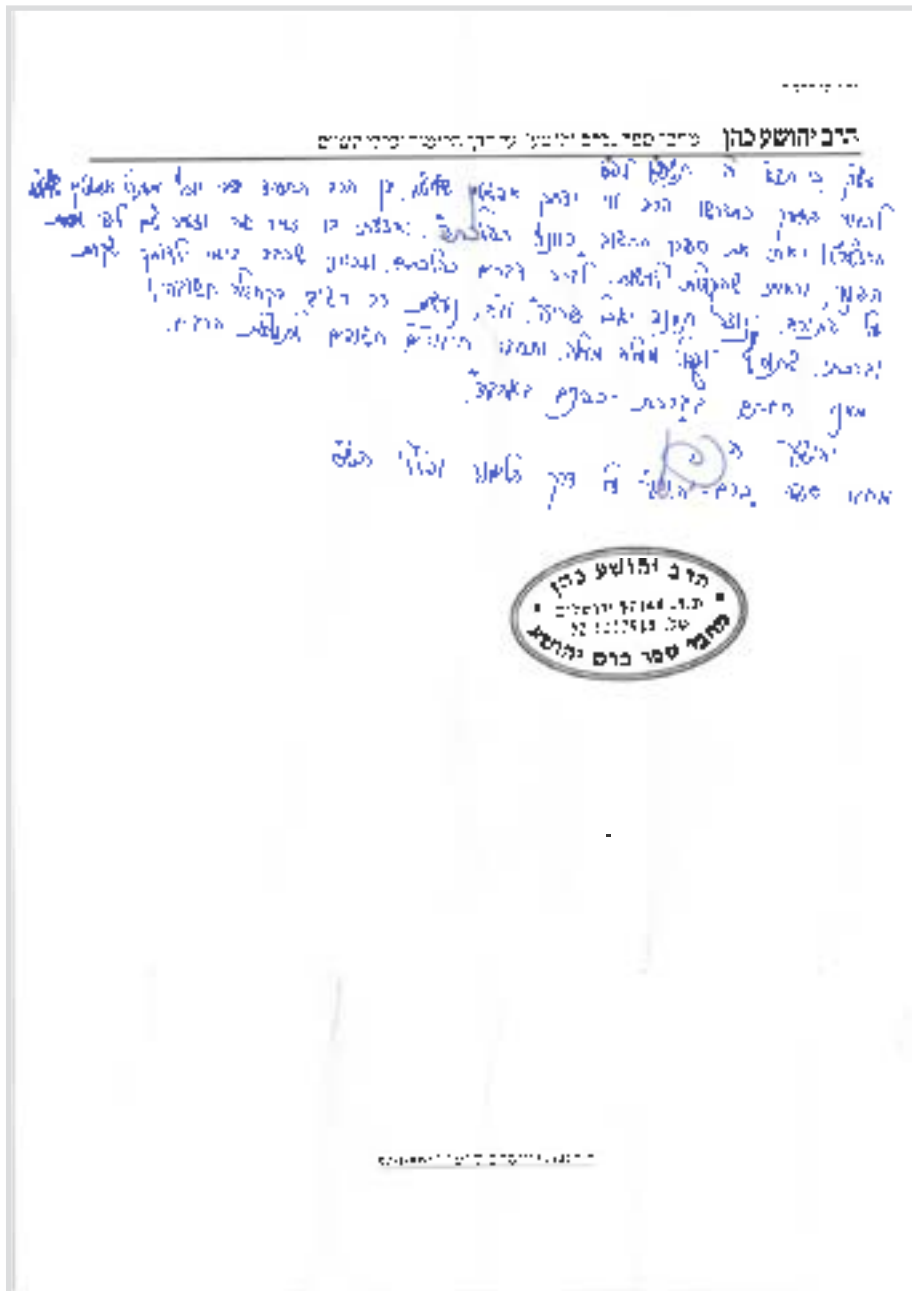

בברכת הגדה,

יצחק יוסף

הראשון לציון הרב הראשי לישראל
 נשיא בית הדין הרבני הגדול

הגאון הגדול רבי יהושע כהן שליט"א מח"ס כרם יהושע על דרך הלימוד וכללי הש"ס

הגה"ח רבי חיים שלום דייטש שליט"א
 ראש כולל "צמח צדק" ירושלים

ב"ה, ב' כסלו ה'תשפ"ד

התפעלתי מאוד לראות יגיעה רבה ועצומה לעמוד על אמיתותן של דברים בהשכל ודעת.

להבחין בין דעת למחשבה שנאמרו בחז"ל בגמרא ובהלכה, לגבי כמה וכמה הלכות ומאיר בזה כו"כ סוגיות.

ותן לחכם ויחכם עוד. יאריך ה' ימיו ושנותיו בטוב ובנעימים למען יוכל עוד להמשיך ולהוסיף עוד בירורים בכו"כ סוגיות לטובת הכלל והפרט.

חיים שלום דייטש
 אדריכל

הגה"ח רבי מנחם מענדל גלובובסקי שליט"א חבר בית דין רבני חב"ד בארה"ק

ב"ה

RABBI MENACHEM M. GLUCKOWSKY
CHABAD RECHOVOT

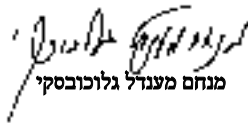
מנחם מענדל גלובובסקי
רב קהילת חב"ד ומרכז העיר רחובות
וחבר בי"ד רבני חב"ד באה"ק

ג' כסלו ה'תשפ"ד

שמחתי בראותי את החיבור היקר **כוונה כהלכתה**, שחיבר ידידי הרה"ג הרה"ח ר' **לוי יצחק אפשטיין** שליט"א, והוא בירורי הלכות בסוגיות כוונה והיסח הדעת, לאור הגדרת מהותו של כוח הדעת. מצאתי סידור הדברים באופן ברור וערוך בטוב טעם ובשפה קלה, ומקיף כל נושא מכל צדדיו. ניכר שהמחבר יגע רבות בהכנת הספר ובירר וליבן הסוגיות להלכה.

ינעם לי מאוד לברך את המחבר, שיזכה להפיץ מעיינותיו חוצה, ולהבין ולהורות להגדיל תורה ולהאדירה, מתוך בריאות הגוף ומנוחת הנפש ושמחה וטוב לבב. מובטחני שגם גדולי תורה ויודעי דת והלכה יהללוהו ויברכוהו על כל הטוב אשר הפליא לעשות מלאכת מחשבת בעמלה של תורה. ויהי רצון שיתקבל ספרו בבי מדרשא בתשואות חן, ורבים יאותו לאורו, וזכות הרבים תעמוד לו ולזרעו עד עולם.

הכו"ח בידידות ובד"ש

מנחם מענדל גלובובסקי

תוכן העניינים

שער ראשון: גדרי כוונה דעת ומחשבה

41. סימן א - הגדרת 'מתעסק'
להלכה נפסק שמצוות צריכות כוונה, וללא כוונה נחשב כ'מתעסק' / בביאור דין מתעסק יש אומרים שללא כוונה אין הפעולה נחשבת כמעשה / בדעת הראשונים נראה יותר שנחשב מעשה, רק שאינו נחשב למצווה או איסור ללא השתתפות הנפש
48. סימן ב - חובת ריכוז המחשבה
רבים מהאחרונים ביארו שחובת כוונה דורשת ריכוז המחשבה, וכדי להתגבר על הקושי בעניין זה הציעו שיעורי זמן קצרים / אבל הגר"ח הלוי מבאר שחובת הכוונה אינה דורשת ריכוז המחשבה, אלא מתקיימת על ידי ידיעה כללית / בטעמו מסתבר שאין לתחום את הכוונה שהיא עניין נפשי, לשיעורים של זמן
57. סימן ג - בין דעת למחשבה
להבנת מהותה של הידיעה כללית, בה מתקיימת חובת הכוונה - יש להקדים ולחלק בין דעת למחשבה / דעת היא התודעה הנפשית הפנימית של האדם, ואילו מחשבה היא הרהורים חיצוניים שלא בהכרח מבטאים את מהותו של האדם / חובת הכוונה עוסקת בדעת ולא במחשבה, מלבד דיני קדשים בהם יש גם חובת ריכוז המחשבה
64. סימן ד - שלושת כוחות השכל
מן הפסוקים וביאורי המפרשים נמצא שישנם שלושה כוחות בשכל / 'חכמה' היא כוח הקליטה; 'בינה' היא יכולת ההתבוננות וההעמקה; 'דעת' היא השלב בו האדם מתחבר לרעיון השכלי שהופך לחלק ממנו / בכך מבוארים דברי רז"ל שקטן אין לו דעת ונשים דעתן קלה, אף שיש להם חכמה ובינה

סימן ה - הגדרת כוח הדעת. 73.

עניינה של הדעת הוא הנחות היסוד הנפשיות המכונים ברמב"ם בשם "צורת הנפש" / חז"ל הפליאו מאוד במעלת הדעת והתייחסו אליה כחלק משלימות הנפש, בהיותה מעניקה לאדם הכרה מלאה ותפיסה פנימית / כוח זה הוא הבסיס הנדרש כדי לחייב את האדם במצוות והוא שורש עניין הבחירה חופשית

סימן ו - הגדרת כוח המחשבה 81.

בנוגע לתפילה מובא שהרהור כדיבור, אלא שאינו יוצא ידי חובתו, ומכך נראה שהמחשבה היא עניין חיצוני / בדין שוגג ומזיד המחשבה מגלה את דעת האדם, ובמחשבות מינות היא המשפיעה עליו / בירור מהותה של המחשבה לאור מקומה בהלכה

סימן ז - ראיות ממפרשי הפשט 89.

בכמה פסוקים נמצא שה'מחשבה' היא עניין נוסף על הכוחות חכמה בינה ודעת / בביאור הדבר כתבו המפרשים שהמחשבה היא המקום בו כוחות השכל מתבטאים / עוד מצינו בפסוקי התורה שכל כוחות השכל והמחשבה מיוחסים אל הלב / ראיות מפסוקי התורה ומפרשי הפשט לענייניהם של הדעת והמחשבה

סימן ח - ראיות מסוגיות הש"ס 94.

בדין מתעסק בקדשים מוכח שהעדר מחשבה אינו 'מתעסק', ורק העדר ידיעה מוגדר 'מתעסק' / בדין קטן נראה שדעת ודאי אין לו, אבל מחשבה יתכן שיש לו / בדין היסח הדעת בסעודה נראה שהסחת המחשבה אינה נחשבת היסח הדעת / ראיות מסוגיות הש"ס לעניינם של הדעת והמחשבה

סימן ט - ראיות משיטות הראשונים 101

הרמב"ם חילק בין איסור היסח הדעת בתפילין למעלת מחשבות קדושות / שיטת הראשונים היא שאי אפשר לרכז את המחשבה לשני דברים כאחד, וכן שאי אפשר לרכז את המחשבה ברציפות - אף שבנוגע לדעת יש חיובים מקבילים ואף רצופים / ראיות משיטות הראשונים לעניינם של הדעת והמחשבה

סימן י - הגדרות וכללים 109

שיעור חובת הכוונה המינימלית היא שיהיה מודע למעשיו ברמה בסיסית, ולכל הפחות לא יטה את דעתו לעניין אחר / שיעור זה נוגע בכל מקום שיש צורך

בדעת, או איסור היסח הדעת - עיקר הדרישה היא שיהיה מודע למעשיו; אבל אין חובה לרכז את המחשבות ממש / גם המצוות שבזיכרון מתקיימות בעיקר על ידי מודעות כללית / על ידי התבוננות והעמקה במחשבה, יכול להתעלות לרמת מודעות גבוהה יותר ולבוא לחיבור נפשי עמוק יותר, ובזה יש מעלות עד אין קץ

שער שני: ביאורי סוגיות להלכה

סימן יא - הגדרת מצוות תמידיות 123

האחרונים התקשו בהבנת גדר החיוב של המצוות התמידיות / יש מבארים שאינן מצווה חיובית ממש, אלא שיש לאדם אפשרות תמיד לקיימם / אמנם בלשון ספר החינוך נראה שעיקר חובתם היא בדעת ולא במחשבה, ובזה מתיישבות קושיות האחרונים

סימן יב - היסח הדעת בתפילין 132

ביאורי הראשונים שאיסור היסח הדעת שולל רק קלות ראש ודברים בטלים / קושיות השאגת אריה, והתמיהות במסקנתו שיש שיעור זמן להיסח הדעת / ביאור תוכנו של איסור היסח הדעת, שאינו נוגע למחשבות, אלא עיקרו הוא תודעה פנימית של יראת שמים

סימן יג - הגדרת כוונה בתפילה 142

השולחן ערוך הביא בתפילה גם כוונה כאילו עומד לפני המלך וגם כוונת פירוש המילות / האחרונים התקשו כיצד יתכנו שתי מחשבות יחד וביארו באופנים שונים / ובדברי הגר"ח הלוי מבואר שהכוונה כאילו עומד לפני המלך אינה דורשת ריכוז המחשבה אלא היא מודעות כללית

סימן יד - ספקות ושכחה בתפילה 151

בהלכות קריאת שמע ותפילה מצינו ששגרת הלשון מבטלת ספקות דאורייתא / לכאורה דין זה תמוה, שהרי האדם עצמו נמצא בספק ומדוע לא נחמיר / ביאור הגדרת שגרת הלשון ככוח נפשי ויישוב כוחה לבטל ספקות

סימן טו - היסח הדעת בברכת התורה 159

נושאי כלי השו"ע נחלקו במי שאין תורתו אומנותו, אם צריך לברך בכל פעם שלומד / להלכה אין מברכים, ולכאורה תמוה מדוע לא נחשב היסח הדעת / ביאור

שיטת הט"ז, שדין היסח הדעת נקבע לפי התודעה הפנימית ולא לפי המחשבות בפועל

סימן טז - היסח הדעת בסעודה 167

הראשונים והשו"ע לא הזכירו דין היסח הדעת הפשוט, אלא רק אמירת הב לך ונברך ונטילת ידיים / באחרונים הוסיפו שאם הסיח דעתו בביורר - נחשב הפסק / ביאור הקושי בביורר דעתו הפנימית של האדם בשעת הסעודה, והטעם שרק מעשה מהווה הוכחה לעניין זה

סימן יז - מצוות צריכות כוונה 174

תמיהה בשיטת המשנ"ב שעיקר חיוב "מצוות צריכות כוונה" הוא לרכז את המחשבה קודם המצווה / ביאור שיטתו שעיקר העניין הוא המודעות בשעת מעשה, והמחשבה נועדה רק לעורר את הדעת / הוכחות ליסוד זה מדברי המשנ"ב לגבי בדיעבד, וממקור העניין בדיני לשמה

סימן יח - גמירות דעת בקניינים 182

שיטת התוס' והרמ"א בדין דברים שבלב, שאומדנא דמוכח מבטלת את הקניין / הקושיות בדין המוכר נכסיו לעלות לארץ ישראל, בו נדרשת אמירה מפורשת / ביאור ההבדל בין חוסר גמירות דעת, שהוא בדוגמת ביטול מקח באונאה, לדברים שבלב, שהם כוונות ומחשבות צדדיות

סימן יט - נדרים במחשבה 192

להלכה נפסק שנדרי צדקה במחשבה אינם כלום, ודין נדר צדקה במחשבה הוא רק בגמירות דעת / טעם הדבר הוא כיוון שבמחשבה עדיין יכול לחזור בו / ביאור הדבר הוא שבמחשבה עדיין יש מקום לסברא הפוכה, ורק כאשר נקבע הדבר בדעתו, הרי בשעת מעשה אין מקום לסברא אחרת

סימן כ - עניינים שונים בהלכה 200

כפיית גט אינה אונס, כיוון שדעתו הפנימית היא לעשות רצון חכמים / בקידושין אין מתייחסים לכוונות, כיוון שחזקה שהיתה דעת / בביעור חמץ הצריכו בדיקה כיוון שקשה לשנות את התודעה / עיקרה של ספירת העומר הוא הדעת / בשבעה נקיים מספיקה מודעות כללית

שער שלישי: דרוש ואגדה

- סימן כא - עניין עץ הדעת טוב ורע.** 215
 שני הדברים שהתחדשו באכילה מעץ הדעת, על פני הדעת שהיתה לאדם קודם - ידיעה פנימית ברע ותערובת טוב ורע / ביאורי גדולי המוסר והחסידות למהותו של עץ הדעת טוב ורע, ומקורותיהם בדברי המפרשים
- סימן כב - ברכת חונן הדעת.** 222
 עיקר הבקשה בברכת אתה חונן היא על כח הדעת, כיוון שהדעת ניתנת מלמעלה / ברכה זו נקבעה בתחילת התפילה, כיוון שעל ידי הדעת תהיה התפילה ראויה / בשבת קודש אין מבקשים על הדעת כיוון שמקבלים אותה מקדושת היום / ביאורי חז"ל לברכת חונן הדעת
- סימן כג - אם אין דעת הבדלה מניין.** 229
 בירושלמי מובא שעל ידי הדעת ניתן להבדיל, אבל במקומות אחרים משמע שעניין הדעת הוא חיבור / ענין הדעת הוא חיבור ודבקות, אלא שעל ידי זה משיג הדברים לאמיתתם וכך ביכולתו לחלק ביניהם / יישוב מקורות שונים בדברי המהר"ל בנוגע למהותו של כוח הדעת
- סימן כד - דעת קניית מה חסרת.** 233
 עניין הדעת משפיע גם על נכסיו הגשמיים של האדם, שללא דעת אינו מודע למה שבידו / בנוסף לזה, עיקר עניין העשירות הוא בדעת / בעבודת הבורא, על ידי הדעת מגיע לביטול להשי"ת ועל ידי זה זוכה לכל ההשפעות / ביאורים בפשט ובפנימיות לדברי הגמרא
- סימן כה - משה רבינו ודור דעה.** 240
 משה רבינו נקרא סוד הדעת, כיוון שהשגותיו הרוחניות היו בהשגה מוחשית / עניין זה הקנה משה לבני דורו, דור דעה / מקורות מגדולי החסידות בנוגע לתפקידם של תלמידי החכמים ומנהיגי ישראל שבכל דור
- סימן כו - ת"ח שאין בו דעת נבלה טובה הימנו.** 248
 גם תלמיד חכם יכול להיות חסר את כוח הדעת - שכל חכמתו אצלו כידיעות

חיצוניות ואינו מחובר אליהם / בכך הוא חסר את עיקר הצורה האנושית, ונחשב כאילו אין בו רוח חיים / ביאורי הפשט, המוסר והחסידות למדרש פליאה זה

סימן כז - מי שאין בו דעה אסור לרחם עליו 254
 במאמר זה אין הכוונה לשוטה, אלא לאדם משכיל שחסר את כוח הדעת / חסרון כוח הדעת מונע מידת הרחמנות, ולכן אסור לרחם עליו כדי שלא יראה זאת כהצדקה להתנהגותו / מקורות מהמפרשים הראשונים והאחרונים לדברי הגמרא

סימן כח - אין בן דוד בא אלא בהיסח הדעת 261
 רבים תמהו כיצד ניתן לומר שמשיח יבוא בהיסח הדעת, בשעה שישנו חיוב לצפות לביאתו / הקושי להגיע לדעת והשגה פנימית בעניין הגאולה / ביאורים שונים למשמעות היסח הדעת בעניין זה, לאור עניינו של כוח הדעת

סימן כט - כי מלאה הארץ דעה את ה' 269
 דעת נקראת רוח הקודש, כיון ששלימות עניין הדעת היא בהשגת הבורא / בזמן הזה נמצאת הדעת בגלות בענייני העולם, ולעתיד תהיה פנויה לדבקות בהש"ת / ההבדל בין שיטת הרמב"ם והרמב"ן בנוגע לאופן הדבקות שתהיה לעתיד

סימן ל - עצות חז"ל לכוונה 274
 בהלכה הובאו כמה עצות לכוונת התפילה שהייה קודם התפילה, תפילה בקול ובמתינות / בנוסף הביאו הפוסקים עצות שונות שיכולות לסייע בכוונת התפילה, וכן עצות וסגולות להסיר מחשבות מבלבלות / ליקוט עצות רבותינו הראשונים והאחרונים לכוונת התפילה

מבוא

בין ראשונים לאחרונים

כבר בגמרא התייחסו לפער הדורות בין ראשונים לאחרונים, במארז"ל הידוע (שבת קיב, ב):

"אם ראשונים בני מלאכים אנו בני אנשים, ואם ראשונים בני אנשים אנו כחמורים, ולא כחמורו של רבי חנינא בן דוסא ושל רבי פינחס בן יאיר"¹.

והרמב"ן (כתובות נד, א) כותב:

"אף על פי שאין זה מחזור, אנו נותנים ראשינו תחת כפות רגלי הראשונים"².

ובדרכי משה (י"ד נו, יא) הביא דברי האור זרוע בעניין זה, וז"ל:

"אומר אני יצחק בר משה, הנה הגאונים שכתבו אין לדיין אלא מה שענינו רואות הוא רש"י ז"ל, ולדורו הוא שכתב, ולכיוצא בדורו, שהיתה בהם תורה גדולה וברורה וחכמה יתירה. אבל עכשיו בימינו... משבח אני את העצלנים שלא יסמכו על חכמתם ואל יורו להקל, ויקבלו שכר על הפרישה יותר מן הדרישה".

והלכה למעשה נתקבל השולחן ערוך למרן רבי יוסף קארו, ואיתו עימו רבי משה

1. ועוד אמרו (יומא ט, ב): "טובה צפורנו של ראשונים מכריסן של אחרונים", וכן (עירובין נג, א): "לבן של ראשונים כפתחו של אולם, ואנו כמלא נקב מחט סידקית. אמר אביי: ואנן כי סיכתא בגודא לגמרא. אמר רבא: ואנן כי אצבעתא בקירא לסברא. אמר רב אשי: ואנן כי אצבעתא בבירא לשכחה". ועוד יש לציין כי בשו"ת מהר"ם אלשקר (סי' נג) כתב שאין יחס לדורות אלו עם הראשונים "אפילו כיחם הקוף עם האדם".

2. ועוד כותב הרא"ש (סנהדרין פ"ד ס"ו) בשם הראב"ד: "קרוב לומר שאפילו היה הדיין חולק על פסק הגאון, גם זה טועה בדבר משנה הוא, שאין לנו עתה לחלוק ע"ד גאון אם לא בקושיא מפורסמת, והוה דבר שאינו נמצא".

איסרליש, ונושאי כליהם - כחתימת תקופת הראשונים, אשר מפסקיהם אין לזוז ימין ושמאל³.

אמנם הדבר פשוט, שאין בכך לשלול כתיבת חידושי תורה על ידי האחרונים, וכבר כתב האלשיך בפירושו למשלי (ב, ד) על הפסוק "אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשינה, אז תבין יראת ה' ודעת אלוקים תמצא" וזה לשונו:

"מלמד לאדם דעת שאל יתייאש אדם מלעסוק במה שנפשו חשקה, הן בגמרא הן במשנה או אנדה, לחדש בהן מה שנראה לו, ואל יאמר מי אנכי ואילו דבר זה חידוש למה לא חידשוהו ראשונים... אין זה כי אם רע לב ודברי יצר הרע, כי אולי זה חלקן הניתן מסיני"⁴.

אלא כוונת הדברים היא, שהראשונים זכו לכוון לאמיתתה של תורה, ורוח הקודש הופיעה בבית מדרשם⁵. ולכן בכתיבת חידושי תורה על ידי האחרונים - אין מקום לחלוק חלילה על דברי הראשונים, אלא מן ההכרח לסמוך על דבריהם ולקבלם

3. ראה בשארית ישראל - וילדעניק (סוכות עמ' קיז): "אמר בשם הבעל שם טוב ז"ל שהט"ז והש"ך הם הפוסקים האחרונים". ובהמשך תער"ב (ח"ג עמ' א'שפה): "שמעתי בשם רבינו נ"ע [רבי שניאור זלמן מליאדי] שכל המחברים עד הט"ז וש"ך והם בכלל עשו חבוריהם ברוה"ק" (אך בשארית ישראל שם כתב בשם הבעש"ט "שכל החיבורים שהיו עד המהרש"א ועד בכלל היו ברוח הקודש"; וראה עוד בשדי חמד (ח"י מילואים ב, ע' קב) שם מובא רק שהמחברים היו בעלי רוח הקודש). ובנוגע להכרעה במחלוקות בין נושאי כלי השו"ע - ראה בשם הגדולים להחיד"א מערכת ספרים (מערכת ש, אות קלד).

4. וראה חולין ו, ב: "מקום שאבותיך ואבות אבותיך נהגו בו איסור, אתה תנהוג בו היתר... מקום הניחו לי אבותי להתגדר בו. מכאן, לתלמיד חכם שאמר דבר הלכה, שאין מזיחין אותו, ואמרי לה: אין מזיחין אותו, ואמרי לה: אין מזיחין אותו".

5. ראה בהשגות הראב"ד בכמה מקומות, ולדוגמא: בהלכות לולב (פ"ח ה"ח) "כבר הופיע רוח הקודש בבית מדרשנו", ובהלכות בית הבחירה (פ"ו הי"ד) "כך נגלה לי מסוד ה' ליראיו", ובהלכות מטמאי משכב ומושב (פ"ז ה"ז) "ברוך אשר גלה סודו ליראיו", וכן בתשובות ופסקים (סי' ריא) "מסוד ה' ליראיו נתגלה לנו".

וכן הוא בשו"ת הרשב"א (ח"ג סי' שנו) "הריני כותב כאשר הראוני מן השמים". וכן בתשובת מהר"מ מרוטנבורג (הובאה במרדכי יבמות רמז כג) "כאשר הראוני מן השמים". והמרדכי עצמו (קידושין סי' תקמז) כותב "ואני כתבתי דעתי כאשר הראוני מן השמים".

ובביאור הדבר כתב בשו"ת חתם סופר (או"ח סי' רח): "אין רוצה לומר רוח הקודש כמו שה' לדע"ה וחביריו, אבל היינו רוח ה' על עוסקי תורה לשמה אשר זוכים לכוון האמת אפילו אם לפי טבע חכמתם ושכלם לא ישיגו ידיהם תושיה כזו". וכן כתב בתומים (קיצור תקפו כהן סי' כג): "לדעתי אין ספק כי הכל בכתב מיד ה' השכיל על ידם, כי קושיות רבות הקשו עליהם ותירצו, ולאין ספק לא כיוונו המחבר והרמ"א להכל. רק רוח ה' נוססה בקרבם להיות לשונם מכוון להלכה בלי כוונת הכותב" (וראה עוד בשו"ת חתם סופר אהע"ז ח"ב סי' קב: "ואם אולי הרב בית יוסף לא כיוון לזה, מכל מקום האלוקים אינה לידו להמתיק בלשון קולמסו שיהיה אותו הצדיק ניצל מאותו השגיאה, כי כן אורחות נותן התורה ית"ש עם כל עוסקי תורתו לשמה").

כנתינתם מסיני. אמנם לאחר שסומכים על דברי הראשונים, יכול כל תלמיד להוסיף ולחדש כדרכה של תורה, עד שחידוש זה הופך גם הוא לחלק מן התורה.⁶ וכמו שאמרו רז"ל (מגילה יט, ב; קהלת רבה פ"א, ט) "כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש, ניתן למשה מסיני".⁷

ב. ❧

תורת הכללים וההגדרות

תורה בפני עצמה שהתפתחה אצל גדולי האחרונים, היא תורת ההגדרות והכללים; העוסקים המפורסמים בתחום זה הם הגאון רבי יוסף ענגיל בספרו "אתוון דאורייתא", הגאון רבי שמעון שקופ בספרו "שערי יושר", וכן הגאון הרוגוצ'ובי רבי יוסף ראזין, שאמנם לא חיבר ספר לנושא זה, אבל ספריו "צפנת פענח" מלאים בכללים ויסודות העולים מתוך הש"ס.

דרך לימוד זו היא תורה בפני עצמה, וללמדה אנו צריכים:

בכללות, מקובל לחלק בין שתי שיטות בלימוד - הפלפול וההיגיון: השיטה הנפוצה יותר היא שיטת ההיגיון, בה מתמקדים בנושא הנלמד עצמו - מנסים להבין את פשט הדברים בסוגיא הנלמדת ואת ההיגיון שמאחורי הסברות. לעומת זאת בשיטת הפלפול, כל סוגיא יכולה להתיישב לפי יסודות מסוגיות אחרות. בשיטת לימוד זו, ניתן ליישב סוגיא בדיני נזיקין, לפי יסודות מדיני קדשים, וחוזר חלילה. לכאורה, שיטת לימוד זו מתאימה יותר לדרך הדרוש, ולא לביאור פשט הדברים.

6. ראה בתנא דבי אליהו פ"י: "אשרי מי שמחדש דברי תורה על פיו, וכל מי שחדש דברי תורה על פיו דומה כמי שמשמיעין אותו מן השמים".

ובשו"ת דברי חיים (יו"ד ח"ב סי' קה) כתב בענין בעל המחבר ספר אור החיים הקדוש, ש"בודאי חיבר ספרו ברוח הקודש. אך לא הוא לבדו, רק כל מחבר אפילו בדורינו, אם הוא ראוי לכך חיבר ספרו ברוח הקודש היינו שהסכים בחכמתו לאמתו של תורה".

7. ובספר המאמרים תקס"ח (ח"ב ע' תרכ): "זוה שארז"ל אפילו כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש - גם בסוף אלף השישי קודם ימות המשיח - הכל ניתן למשה מסיני".

וראה בספר התניא (אגרת הקודש סימן כו): "וכל איש ישראל יוכל לגלות תעלומות חכמה (לגלות) ולחדש שכל חדש - הן בהלכות הן באגדות, הן בנגלה הן בנסתר, כפי בחינת שרש נשמתו, ומחוייב בדבר להשלים נשמתו בהעלאת כל הניצוצות שנפלו לחלקה ולגורלה כנודע... וזהו שכתוב בגמרא 'כל העוסק בתורה, אמר הקב"ה: מעלה אני עליו כאלו פדאני ואת בני מבין האומות'". ע"כ. ויש לדייק במה שכתב 'לגלות תעלומות חכמה', כי מאחר ו'כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש ניתן למשה מסיני', אם כן, כל חידוש בתורה אינו אלא גילוי דבר שהיה קודם לכן בעולם.

אמנם בתורת הכללים וההגדרות, גם הבנת פשט הדברים דורשת הבאת ראיות מסוגיות אחרות, אפילו כאשר מדובר בנושאים שונים לגמרי:

תורת הכללים וההגדרות יורדת לשרשי הדברים, ועוסקת בהבנת משמעות המושגים עצמם; לא מדובר על הבנת טעמי הסברא, אלא על הבנת משמעותו של המושג בו הגמרא משתמשת. בנוגע לעניין זה, הרי אחד מכללי הלימוד המובא בתלמוד ירושלמי (ראש השנה פ"ג ה"ה) הוא "דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר"⁸. לאור זאת, במקרה שקשה להבין את משמעותם של המושגים בסוגיא אחת - אפשר פעמים רבות לקבל תמונה רחבה יותר, מסוגיא אחרת בה נעשה שימוש מקביל באותו מושג⁹.

למעשה, שיטת לימוד זו אינה מחדשת על פני הראשונים, אלא עוסקת בבירור עניינים שאצלם היו ברורים בדרך ממילא:

הראשונים זכו לראות את הדברים כמו שהם בשרשם, בהירות ובצורה פשוטה. אך בדורות האחרונים נתמעטו הלבבות, ולכן מתעוררים קשיים תמיהות וסתירות בין סוגיא לחברתה. כאשר יש צורך להגדיר כללים, מן ההכרח להתייחס לכלל המקומות בש"ס ובהלכה בו נושא זה מופיע, לצעוד בדרכי הראשונים ולמצוא את דרך המיצוע הכוללת את המקורות כולם¹⁰.

8. זה לשון הירושלמי: "היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה, דברי תורה עניים במקומן ועשירים במקום אחר". ובברייתא ד"ג המידות שהתורה נדרשת בהם: "וכן שני כתובים המכחישים זה את זה עד שיבוא הכתוב השלישי וכיריע ביניהם". וראה עוד ברייתא דל"ב מידות (מידה טו).

9. עניין זה מובן גם מסברא, שלמרות הנידונים השונים, שלכל אחד יש התייחסות מותאמת - פשוט שההגדרות של העקרונות הבסיסיים, שווים לגמרי בכל מקום. כלומר, שאם מדובר במקום אחד על מושג מסויים, ומגדירים אותו בדרך מסויימת - ומאידך יש מקום אחר שישוד זה עצמו מוגדר באופן אחר - אין מקום לפטור הדברים בכך שאלו שני מקומות ולכל אחד כללים שונים. וכשם שעמלים ליישב סתירה בדברי מחבר מן האחרונים, מתוך הבנה שלא יתכן שאותו מחבר סתר את עצמו - כן פשוט שלא תתייכן סתירה בש"ס ובראשונים. נקודה זו נוגעת במיוחד כאשר מדובר בהגדרות מושגים, שהם עניין שבמצואות, הרי בזה מן ההכרח שהגדרה שנאמרה במקום אחד, תקפה במלואה לכל מקום. ואם נמצא במקום אחר שמגדירים יסוד זה עצמו באופן אחר, הרי עלינו ליישב הדבר באופן שלא יסתור.

10. ראה ביאורי הזוהר פרשת וישלח: "והנה אף אנחנו שאין בערכינו להשיג למעלה כמו התנאים ואמוראים, מ"מ כשאנו לומדים פשט ההלכה בטעמיהן שישדו לנו התנאים ואמוראים... הרי זה כמו על דרך משל הסומא שהולך אחרי הרואה שמכוין דרכיו ממש, כמו דרך הילוך הרואה באחיותו בו... כך אנחנו הולכים בהלכות המשנה בעקבות הראשונים... אלא שאין אנו רואים ומשיגים אורחות ה' ההלכות כמו שהם היו רואים ומשיגים, אבל מכל מקום אין אנו נוטין ימין ושמאל מאותן הדרכים".

ובביאור הדבר כתב באגרות לקוטי לוי"צ (ע' רסג): "בשום אופן אי אפשר לומר שהבנתם ושכלם היה רק עפ"י שכל אנושי בלבד, כי א"כ הכי יארע שימצא בהדורות האחרונים מי שהיה לו בתולדה שכל עמוק מאד יותר מבדורות הראשונים. ובעל כרחך לומר שהבנתם בתורה לא היה רק בשכל אנושי

הגדרות בסוגיית כוונה דעת ומחשבה

כאשר מדובר בהגדרות הנוגעות לענייני כוונה, דעת ומחשבה, יש בעניין זה חידוש כפול:

למרות מקומם המרכזי של נושאים אלו, הרי מעטים הם המפרשים שעסקו בהגדרתם בבירור. כפי שניתן להיווכח לאורך הספר, בודדים הם העוסקים ישירות בהגדרת המושגים של כוונה, דעת ומחשבה - מלבד בכמה מקומות במפרשי התורה ומקורות ספורים נוספים.

כדי להבין את פירוש המושגים כפי שהבינו אותם בש"ס ובראשונים, יש ללמוד את הסוגיות לעומקם עד לשרשיהן. רק הירידה לשרשי הדברים מאפשרת להבין את היסודות שמאחוריהם. מתוך הבנת משמעות הסוגיות, ניתן להגיע למסקנה כיצד הבינו בגמרא ובמפרשים את הפשט בעניינים אלו.

לעומת זאת, בספרי הראשונים העוסקים בנפש וכוחותיה, מדובר רבות על נושאים אלו. וכמו כן, בספרי החסידות וכן בספריהם של גדולי המוסר האחרונים, יש בהם עיסוק נרחב. סוגיית כוונה, דעת ומחשבה תופסת מקום מרכזי בעבודת האדם ובבנין אישיותו, ומתוך כך היא זוכה לעיסוק רב בספרים הללו. בין הדברים מופיעים גם הגדרות ברורות ומדויקות לכל מושג. אלא שלכאורה, אין קשר בין תחום ההלכה לתחום המחשבה, וההגדרות שנאמרו בספרים אלו אינן הגדרות הלכתיות כלל.

אך לאחר העיון הדרוש בסוגיות הש"ס וההלכה עולה בבירור, כי ההגדרות שבספרים אלו - תואמת במלואן למסקנות העולות מתוך הסוגיות. אמנם בספרים אלו עיקר העיסוק במושגים אלו הוא לענייני עבודת ה', ולא להגדרת כללים בהלכה. אבל מתוך הדברים עולים הגדרות, המתיישבות גם בפשט הסוגיות ומסייעות בהבנת המושגים וקביעת כללים הנוגעים להלכה ולמעשה¹¹.

שבטבע בלבד, רק שכל אחד מהם הביט וראה בחכמה דתורה כמו שהיא למעלה ולפי שרש נשמתו וחלקו בתורה".

11. דוגמא מרכזית היא הגדרת כוח הדעת, שלאורך החיבור כולו אנו עמלים הרבה להגדירו לאור כל מה שנתבאר בענייניו בסוגיות הש"ס וההלכה, אבל הגדרתו המפורשת מופיעה בעיקר בספרים העוסקים במחשבה ופנימיות, כדלהלן:
בבני יששכר (אדר, ג, א) האריך בהגדרת כוח זה, וז"ל: "הנה כל המדות הנעשים המה מתיילדים מקודם

המסקנה העולה מן הדברים היא, שכאשר מדובר בפירוש מושגים - אין הבדל כלל בין סוגיות שונות ולא בין חלקים שונים בתורה, שכולם ניתנו למשה מסיני וכולם על יסוד אחד עומדות¹².

ד.

מבנה הספר

למרות שכאמור סוגיית הכוונה תופסת מקום נרחב בספרי המחשבה, הרי ספר זה מתמקד בעיקר בצד ההלכתי:

מטרת הספר היא למצוא הגדרות וכללים לדיני כוונה בהלכה למעשה - בדגש על התייחסות לאתגרים הייחודיים של דורנו: הפרעת 'קשב וריכוז', והפרעת 'מחשבות

בשכל, היינו חכמתו ובינתו של האדם שהתחכם בחכמתו (מושכל ראשון) והתבונן בבינתו (מושכל שני איך ומה וכמה) לאהוב אותו דבר או לירא וכו', ועוד לו שלישים בשכל - בחינת הדעת, הוא אינה בחינה מחודשת, רק הוא דבר הנסכם ונתקשר על השכל הנולד, שלא ישקוט עד אשר יעשה המדות אשר נתיילדו בשכל".

ועוד האריך בעניין זה באגרא דפרקא (רמוז קלב), ומסיים שם: "הנה כן מפורש הדבר בספר התניא שחיבר הגאון החסיד מהרז"ש זצ"ל. וראיתי רבים חולקים עליו בהבנת בחי' הדעת, אבל הדין עמו, כי כן מבואר הענין בס' לימודי אצילות".

וזה לשון ספר התניא (פרק ג): והדעת הוא מלשון "והאדם ידע את חוה", והוא לשון התקשרות והתחברות, שמקשר דעתו בקשר אמיץ וחזק מאוד". ועוד שם (פרק מב): "עיקר הדעת אינה הידיעה לבדה שידעו גדולת ה' מפי סופרים ומפי ספרים, אלא העיקר הוא להעמיק דעתו בגדולת ה' ולתקוע מחשבתו בה' בחוזק ואומץ הלב והמוח, עד שתהא מחשבתו מקושרת בה' בקשר אמיץ וחזק כמו שהיא מקושרת בדבר גשמי שרואה בעיני בשר ומעמיק בו מחשבתו".

ומקור הדברים בלימודי אצילות לתלמיד האריז"ל (ח, ב), וז"ל: "כבר ידעת כי מכח חכמה ובינה נתהווה הדעת. המשל בזה, כמו אדם האנושי שלמד חכמה ומבין דבר מתוך דבר מכח הבינה, מתוך ההבנה הזאת מסכים לדבר אחר, וזאת ההסכמה היא הדעת הנולד מחכמתן ומבינתו".

וראה עוד ראה להלן בסימנים ד-ה את הגדרותיהם של הרמב"ם ושל המהר"ל לכוחות הדעת והמחשבה.

12. וכן כתב בנפש החיים (שער ד, כח) שהתורה אחת היא, אלא שמדברת בכל עולם לפי עניינו. וז"ל: "התורה הקדושה בעצמותה לא נשתנתה בסבת ירידתה מקדושתה ואורה העליון. רק שטח עינינו מראות בעוצם קדושתה ואורה הפנימי... ולזאת אף היא דרך ירידתה והשתלשלותה ממדרגה למדרגה ומעולם לעולם, צמצמה עוצמה להתלבש בכל עולם לדבר מעניני אותו העולם. כפי ענין וערך אותו העולם כדי שיוכל לסבול קדושתה ואורה. עד שברדתה לבא לזה העולם. נתלבשה ג"כ לדבר בערכי ועניני זה העולם וספורין דהאי עלמא כדי שיוכל זה העולם לסבול קדושת אורה. אמנם אם שהיא מדברת בתחתונים. רומזת היא בהם גופי תורה וענינים פנימיים ופנימיים לפנימיים, גבוה מעל גבוה עד אין תכלית" (וכדברים האלו ממש כתב בספר התניא פ"ד).

וכן מובא בעשרה מאמרות (מאמר חקור דין ח"ג פכ"ב) שאין זאת שהתורה מדברת בתחתונים ורומזת בעליונים. אלא להיפך ש"התורה מדברת בעליונים, ורומזת בתחתונים".

טורדניות'. למרבה הצער, אתגרים אלו אינם נחלתם של יחידים, והם גורמים להתמודדויות וחיבוטי נפש בתחומים הדורשים ריכוז או כוונה.

עיקרו של הספר מתבסס על מקורות מסוגיות הש"ס וספרי ההלכה: לאורך השער הראשון "גדרי כוונה דעת ומחשבה", מתבררים הגדרותיהם המלאות של המושגים המופשטים "כוונה", "דעת" ו"מחשבה" - כפי שהם עולים מתוך משמעות הסוגיות ודברי הראשונים. בהמשך לכך, לאורך השער השני "ביאור סוגיות להלכה", מובאים כללים להלכה בסוגיות שונות, המתבררים לאחר הבנת משמעותם של המושגים.

בכללים המופיעים לאורך הספר, יתבאר כיצד ההגדרה הנכונה למושגי הכוונה והדעת, מקלה מאוד את קיומם - גם למתמודדים עם קשיים בתחומים מחשבתיים.

להשלמת הדברים, נוסף גם שער שלישי "דרוש ואגדה"; שער זה משלים את שני השערים הקודמים ומביא מקורות מספרי המחשבה והחסידות, בהם הגדרות אלו מופיעות בצורה ברורה ומפורשת. כדי להפיק תועלת מרבית משער זה, הוא סודר לפי נושאים ומאמרי רז"ל המתיישרים לאור הגדרות אלו¹³.

ונחתום בדבריו של שו"ת נפש חיה (יו"ד סי' עה) במעלת כתיבת חידושי תורה, וז"ל:

"ומכ"ש מי שזוכה להדפיס ספר, דוודאי יש בה עכ"פ כמה דברים אמיתיים והנהגות שונות בתורה הקדושה בספרים שנדפסו כבר ובש"ס, אפשר דבזה מקיים ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל לשימת הרא"ש".

וכן כתב בסיום הקדמת ספרו:

"מי שזוכה להדפיס חיבור, אם עכ"פ כיוון בדבר אחד להאמת לתרין איזה דבר, לא גרע מהגיה בה אות אחת, היינו שמגיה בהספרים שאנו לומדים בהם תושבע"פ, שזהו מצוות כתיבת ספר התורה לדעת הרא"ש

13. וראוי להביא את דבריו של הנפש החיים (שם, בהמשך הדברים), וז"ל: "ולכן שגורה בפי הזוהר "דאורייתא כולה איהי סתים וגליא". שהוא מבואר לכל מבין, שפירושו הוא שהוא הדרך הנסותרת מהתורה הקדושה, שאינו כתוב מפורש ומבואר בה, אלא שנסותר ונטמן העניינים אלו ברמז בדבריה". כלומר, שפנימיות התורה נקראת בשם "נסתר" - משום שהיא עוסקת בדברים שנמצאים בחלק הנגלה רק בדרך רמז.

וכך יבואר גם בנוגע לענייננו: הגדרת מושגי כוונה דעת ומחשבה, נמצאים בסוגיות הש"ס וההלכה רק בדרך רמז, ודווקא בספרי הנסותר הם מופיעים בפירוש ובגלוי. אך כאמור, אחר העיון מתברר כי הבנת הדברים המופיעה בספרי הפנימיות - טמונה בתוך פשט הסוגיות, ומיישבת אותם היטב בכל מקום לפי עניינו.

והפרישה, הווי כאילו קנה אותם והגיה בהם עכ"פ אות אחת, ואולי המצא תימצא בדברינו דבר אחד ואות אחת לאמיתתה של תורה וייחשב כאילו הגהתי אות אחת".